

ДР РАДМИЛО ВУЧИЋ

О ПОЈМУ ЦЕЛИНЕ

Наука о васпитању говори о целини, о целој с обзиром на васпитаника, васпитача и културно добро. Васпитаник је личност која постаје; као такав он доживљава све школске и остале утицаје; као такав он их асимилиује и чини формативним делом своје личности. Целосно доживљавање васпитача и културних добара са којима га он доводи у везу услов је за његово унутрашње одређивање према циљу васпитања. Школа рада у свима својим облицима подвлачи активност личности детета, њено добијање у целини и одређености. Не васпитава ни једна једнострана активност, чак ни интелектуална. Стога треба одбацили школу учења.

С друге стране, сам васпитач утиче као личност одређена, у себи уобличена и завршена. Иако се и он непрекидно мења, усавршава, допуњује, основне линије тог процеса у њему одређене су. Иако има појединачна знања и влада многим специјалним вештинама и умешностима, све је то асимиловано, спојено у његову целосну личност и прима тек од ње свој прави смисао. Као такав он васпитно утиче.

Најзад, културно добро — научна истина или једна грана науке, уметничко дело, морално-религиозно учење или њиме одређен животни облик — свако за себе чини једну целину. То се најлакше види код уметничког дела: свака појединачна слика, скулптура, песма, музичко дело — чини нешто специфично, целосно, у себи завршено и непоновљиво. Као такво се доживљава и пружено васпитанику утиче на његову унутрашњу измену у правцу одређеном врховним васпитним циљем.

Истовремено са овим мишљењима у педагогици јавља се у психологији и филозофији учење о целој, о првобитности сваког целосног доживљавања. Не би било без интереса да се осврнемо на њега. Можда ће то бити у знаку јединственог развоја педагогике са овим њој блиским областима рада и у исто време нешто допринети бољем осветљавању појма целине.

Анализа човековог првобитног доживљавања Стварности показује једну његову особину која је даље несводљива: 1. првобитно доживљава човек као целина, као пуна личност; и 2. доживљава Стварност као целину.

1. Прадоживљај је функција целе личности. Он се изражава претежно кроз призму неке специфичне акције али се доживљава целином личности. Наука је, напр., дело претежно интелекта али је условљена целином личности. Међутим, ако се наука сматра као је-

дино исправно гледиште на свет, како то чини натурализам, онда позивање на прадоживљај не спада у научно јер је он шири од свог научног тумачења.

Психолошко посматрање примитивног човека показује да он себе, али исто тако и Стварност сматра као једну и нераздвојну целину. За њега је свет заједно са њиме један скуп узајамних утицаја, нераздвојива целина у којој нема пукотина. Леви Брил¹⁾ утврђује код примитивних народа: а. смрт за њих није последица природних промена у организму. Она се „објашњава“ враџбином, чарањем, утицајем неког злог духа или непријатеља. Трансцендентни свет, дакле, утиче на искуствени преко злог духа или обратно искуствени преко врачања на трансцендентни. б. За примитивну психу не постоји случај; свака промена има узрок у некој мистичној сили. Ако стрела промаши стрелац је био зачаран, ако погоди исто тако. Тајна сила је присутна у срећном као и у несрећном случају. в. Чињенице из искуства мешају се са чињеницама из трансцендентног света.

Овакво решавање проблема није последица интелектуалне лењости примитиваца, наглашава Леви Брил. Оно је доказ да се на овом ступњу душевног живота Стварност схвата као јединство. Примитиван човек реагује на утисак Стварности целином своје личности, емоцијама, интелектом и вољом, али у сваком случају као целина.

Филозофија је само подвукла, обележила једну одлику човековог духа кад је цело обележила као категорију. Било да се обрати космосу било самом себи човек као мислилац спроводи у дело принцип целине. Исто тако и у области уметности, морала и религије. Талес (вода), Хераклит (логос), Лајбниц (монада) и Спиноза (природа) покорвају се тиме принципу и схватају човека или Стварност као целину, њихове елементе исто тако.

Кант први даје тумачење принципа целине и учи: целина није обично јединство јер „укључује јединство, али обратно не“. Цело је по њему оно што је „срећених делова али не згомиљано“.²⁾

По Дришу цело је дато прадоживљајем; оно је праоднос, категорија, „несводљиво, дефиницији неприступачно а приступачно само непосредном опажању смисла“.³⁾ Једино у прадоживљају је дато шта је цело; без тога је немогућна филозофија и наука; оне полазе од тога.

Савремена психологија добрим делом посматра душевни живот целински. То чини нарочито покрет тзв. гешталтпсихологије. Њен доста истакнути претставник Кригер учи да у душевном животу постоји „Drang zum Ganzen“, да је душевни живот одређен тиме. Душевни живот упућен је постизању и одржавању целине. Душевни развој такође иде за остварењем „идеала целине“, који води изнутра и одређује облике доживљавања. Доживљај целине није накнадна синтеза доживљаја, него је првобитан, непосредно дат. Он чини основну црту свих душевних појава и владајућу компоненту такође и друштвеног живота. Без ове нема државе, нема историје, нема онога што је Хегел

¹ Lévy—Bruhl, Primitivni mentalitet. Zagreb, 1954. Стр. 9; 38 и др.

² Навод у: H. Driesch, Kant und das Ganze. Kantstudien. Bd. 29; 366.

³ Driesch, Das Ganze und die Summe. Leipzig, 1921, 4. В. такође Driesch: Grundprobleme der Psychologie. Leipzig, 1926.

називао објективним духом.⁴⁾ „Психичка целина преовлађује увек у психички датоме квалитативно и функционално. Доживљаји су у сваком случају утврђене целине и проистичу из доживљених целина”.⁵⁾

Човеков дух тражи конзеквентност у схватању предмета сазнања. Он не трпи празнине, противречности, унутрашњи несклад. У суштини духа лежи да тражећи истину мноштво своди на једно, промене на принцип, ствари на „атоме”, „монаде”. Он обухвата, сређује, класификује и бежи од нереда, од мноштва и непрегледности. Ми не можемо ни да створимо праву претставу хаоса; свака коју имамо већ носи у себи какав било ред и чини неку целину. Продрети до сржи у стварима значи наћи у њима оно што је опште, заједничко, што чини од њих вишу целину и омогућава да наслутимо у њој неки смисао, неку вредност. Сваки стваралачки акт духа значи стварање јединства, целине. Кант, Хегел и неки њихови следбеници истичу да се напредак у сазнању постиже стварањем синтезе: од тезе преко антитезе ка синтези. Али доживљај синтезе је првобитан, он обухвата сва три ступња. У свом рационалном посматрању, ма у ком правцу да се кренемо, nailазимо на супротности, на поларитете; њихово мирење или обухватање вишим гледиштем целосни је акт духа. Потребно је, међутим, нарочито подвући да и кад човек пође за једним, једностраним тумачењем ствари (детерминизам-индетерминизам, активизам-квиетизам...) он то ипак чини из тежње за доживљавањем света са једног гледишта и као јединства, из потребе да спроведе идеал логичког монизма (Driesch: ordnungsmonistisches Ideal).

Реална личност немогућна је само као интелект или само емоција; она мора да буде потпуна да би била животно способна. Отуда сви проблеми стваралаштва: бити научни дух, свести сву разноврсност психолошке личности на научника у себи и сагледати себе у том аспекту; исто доживети као уметник, морална или религиозна личност. То бива само у појединим тренуцима, у кратким периодима, у часовима надаћућа. Сав живот стваралаца одређен је тежњом за стварањем услова за јављање таквих тренутака. Тако Кронер може да каже: „Појмом културе замишља се дакле један систем поступака и дела који не спада у природне системе, или опрезније речено, не само њима: један натприродан или ванприродан систем”.⁶⁾

Човек тежи да активнише своје најбоље снаге сједињујући их једним циљем. Олпорт подвлачи да је за јединство личности важнија тежња циљу, акција на остварењу неког идеала него логички сређено знање, увежбаност и вештина.⁷⁾ Зато Шелер може да каже: „Није обележје неке појединачне филозофије него је суштина саме филозофије да се у њој налази цео човек са концентрисаном укупношћу свих својих духовних снага”.⁸⁾ Не само психолошки, како овде Шелер по-

⁴ F. Krueger, Zur Philosophie und Psychologie der Ganzheit. Berlin—Heidelberg, 1953, 94.

⁵ Пом. дело, 121. Врло детаљан преглед развоја психолошких основних појмова, нарочито појмова целине, структуре, облика.

⁶ R. Kroner, Selbstverwirklichung des Geistes. Tübingen, 1928, 1.

⁷ G. Allport, Individuality. New York, 1954.

⁸ M. Scheler, Vom Ewigen im Menschen. Berlin, 1933, 96 (Курзив његов).

сматра, него и логички је свака стваралачки акт духа целосно доживљавање. И не само у филозофији; свуда човек иступа као личност да би стварао. Чак свака обична тежња у животу има одређен правац и циљ везан за целу личност. Наторп каже: „Предмет воље одмах престаје да то буде чим се сазна да не одговара потребном јединству намере”.⁹⁾ То би се могло довести у везу са Аристотеловим „цело је пре делова” или Симеловим „у требању и цело одређује део, цело живи у делу”.¹⁰⁾

Већ прости чулни опажаји показују схватање целина: познато је како се чује тик-такање сата. Цад доказује да ми схватамо не само умом него целим организмом мелодије а не само низ тонова исте висине.¹¹⁾ Исто и Кригер доказује уз позив на богату психолошку литературу о томе.¹²⁾ Тим пре се ни једна област културног рада човековог не може другачије разумети до као целина, њен рад као целински одређен. Чим се у филологији језик узме као засебна функција, која додуше стоји у узајамној вези са свима појавама душевног живота друштва али ипак као засебан чинилац — тиме се већ признаје као целина. Исто с правом, уметношћу, религијом . . . — све су то делови друштвене стварности од којих сваки чини у себи јединство, првобитни су и нису само резултат утицаја своје средине него у узајамном утицају са њом. У томе управо и лежи васпитни значај сваке од ових области. Која било од основних, вредносних творевина људског духа постаје бесмислена гомила појединости ако се претстави као дело једино утицаја своје средине. Она губи срж која прихвата, сређује и једносмислено обележава разноврсне утицаје, асимилује их и чини од њих свој део. Напротив, свака од њих буди стваралачке снаге и васпитава личност ако се претстави васпитанику као целина и од њега доживи као таква. Апсурдну мисао претставља теорија која нпр. религију тумачи као дело интереса једне касте, уметност као подражавање природе, науку као одговор на практичне потребе, итд. Свака од ових творевина постаје спонтаном стваралачком активношћу духа пре свега.

Сви покушаји да се човек схвати једним његовим делом, или једним ставом према Стварности показали су се безуспешни, као и сви покушаји да се на одговарајући начин васпита. Човек није само научник, уметник или морално-религиозна личност. Један је од ових момената главни у њему, али то никако не значи да одбацује или запоставља остале. „Дух у нама хоће да постане целина. Он тежи повезаности. Недухован је збир изолованог, хаос”.¹³⁾ Психолошком анализом, упознавањем „елемената” душевног живота, не може се продрети до основа личности. Не само то, него се не може разумети потпуно ни елеменат без његове везе са целином. И под претпоставком да се заврши тај психолошки рад личност као целина остала би непозната; она је првобитна, несводљива на делове.

⁹⁾ P. Natorp, Sozialpädagogik. Stuttgart 1922, 46.

¹⁰⁾ G. Simmel, Das individuelle Gesetz. Logos, IV; 117 и д.

¹¹⁾ Judd, Psychologie of High-School Subjects. Boston, 1915, 352.

¹²⁾ У пом. делу.

¹³⁾ K. Jaspers, Die Idee der Universität. Berlin, 1932, 2 (Курзив његов).

Ово што је речено за филозофију важи и за све остале области духовног рада. Тако је у уметности: утисак који уметника побуђује мора да буде доживљај целе личности. С друге стране уметник од сваког значајнијег утиска ствара целину да би од тога могао да створи песму, мелодију, слику, скулптуру. Свако од ових дела разликује се од природних ствари по својој унутрашњој независности, целини, самосталности и непоновљивости. Уколико је доживљај нашао свој уметнички израз овај излази из оквира простора и времена, претставља вечну идеју естетскога остварену средствима искуственог света.¹⁴⁾

Немогућно је замислити уметничко дело које не би било израз целине личности или које не би претстављало у себи завршену целину. Исто тако у сваком таквом делу претстављен је део Стварности као симбол њене целине, као неки њен општи принцип. Ма како била малог значаја ствар или појава која се доживљава са естетског гледишта она покреће целу личност уметника, а претставља као уметнички објект нешто више од својих искуствено датих елемената. Отуда је разумљиво често тврђење у педагогици да се уметничким васпитањем јаче развија личност него научним. На исти закључак наводи и Кронерово тумачење науке и уметности.¹⁵⁾

У моралу је доживљавање такође целосно и само као такво има могућност да се оствари. Стварност као морал је „идеја добра”, јединство доживљено као систем и нераздвојивост. Човек који остварује морални принцип подвргао је хаос биолошких тежња врховном циљу своје личности. Значи да је он изградио своју личност као јединство. Та чињеница баца светлост на непрекидно истицање педагогике да знање о моралу чини само део моралног васпитања.

Целосно и јединствено доживљавање долази до израза такође у религији. Бог је врховно јединство насупрот бесконачној расцепканој природи. Отуда је јасно зашто се монотеизам узима као доказ највишег ступња религиозног учења, зашто нема религиозног васпитања без буђења вере у једног личног Бога.

Дух је целина и у том смислу што припада по својим функцијама како искуственој тако и трансцендентној Стварности; оне га вежу за обе. Филозофија тумачи логос као одлику човека и Апсолутнога, религија душу као бесмртну и дело Божје, уметност у естетском види одлику апсолутног света, не само природе, етика признаје моралним принципима надискуствено важење, док је по Платону Бог идеја добра.

2. Цело је за нас сваки објект сазнања као што смо ми цело као субјект сазнања. Јер наш дух тражи и доживљава само везе, склопове, односе, „ствари”. Ни једна испитивана ствар, појава, промена, чак ни у мртој природи, није схватљива ако није део неког ширег система или израз неког општег принципа.

Не само филозофија него и егзактне науке упознавајући све боље своје границе и могућности долазе до тога да се без појма целине не може прићи човеку, његовом свету, нити с друге стране Стварности.

¹⁴ Упореди интересантна излагања: *G. Simmel, Zur Philosophie der Kunst. Potsdam, 1922, 46 и д.*

¹⁵ У пом. делу.

Доживљај природе као целине претпоставка је сваког специјалног научног испитивања, нарочито сваког тумачења, сваке теорије. Теорија је доживљај разноврсности као целине. Стога се откако је напредовала теорија природнонаучног сазнања не јавља више мишљење да наука не прави никакве претпоставке већ да иде само за чињеницама. Њутн је био у заблуди кад је казао *hypotheses non fingo*, што је објашњиво стањем теорије сазнања у његово доба. Појединости упознате специјалним истраживањима не би се могле схватљиво повезати простим збирањем, не би дале на тај начин смисаону целину без њене претпоставке, управо без првобитног доживљавања целине. Од дисконтинуитета не постаје континуум, који му уствари претходи. Кад је Зенон истицао да једино Биће постоји у њему је дошло до свести првобитно доживљено јединство Стварности. Сву разноврсност обухвата Биће, које једино постоји, једино је стварно, мисли Зенон. Иста мисао се крије иза Бергзнове теорије по којој је кретање континуирано, целосно, недељиво, на супрот бесконачној дељивости његовог пута: иза разноврсности искуственог света скрива се Стварност, једна у себи, необухватна у својој свеобухватности. Сву разноврсност нашег чулног сазнања носи на себи као подлози један прадоживљај ње као такве. Без те претпоставке било би немогућно . . . „да мудрац зна све што је могућно знати, а без знања сваке појединости“.¹⁶⁾

Аристотело дефинише цело на начин који би се морао исправити. Он каже: „Цело је нешто чему прво не недостаје ни један од делова на основу кога се природно може назвати целим и који, друго, своју садржину тако обухвата да је једна“.¹⁷⁾ Прво тврђење се мора допунити: цело има већ у органском свету способност замене, допуне, регенерације, насупрот машини која тога нема. Па и друго се може допунити: све целином обухваћено проистиче из целине, његов је „атрибут“. Поједине функције добијају своју боју, свој карактер од целине којој припадају и необјашњиве су ако се узму саме за себе и као збир.

Преокрет у биологији који се показао у схватању да је она самостална и основна наука (Дриш, код нас Ђаја, Б. Д. Милојевић) дошао је у вези са уношењем појма целине у њена тумачења. Тако је постала и екологија. У психологији је на истој чињеници пала неограничена вера у могућност аналитичке методе: појава узета из своје целине није више оно што је била у њој; свака, па и најелементарнија потпуна је само као део личности, њеног доживљавања.

Дакле, може се рећи да се првобитно, „априорно“ доживљава Стварност као целина, али и свет смисла и вредности као њен носилац. Јер човечји ум на какав било начин доживљава не само тоталитет ствари него истовремено и његов смисао и вредност. Он доживљава Биће као целину која носи у себи смисао и вредност свога, па према томе и његовог постојања.¹⁸⁾

Има више појмова који претпостављају првобитну целину личности а који у науци о васпитању играју значајну улогу. То су: сло-

¹⁶ *Aristoteles, Metaphysik. Philos. Bibliothek. 981b; I, 4.*

¹⁷ Исто дело. 1023b; 106.

¹⁸ Слично Симел, Јасперс, Шелер, Шпрангер, Кајзерлинг.

бода, вредност, достојанство личности; затим савест, морална одговорност, спонтаност, самониклост активности, право на детињство, итд. Све су то појмови који се не могу довести у везу са збиром, са нечим што је прост скуп елемената. Они су необјашњиви другачије до ако се претпостави првобитност човекове личности и узајамна зависност делова и целине. Човек је незаменљива, вредносна личност, необјашњива из искуствено датих чињеница помоћу којих долази до израза. У њему је присутно нешто од трансцендентног света. Отуда долази његова неугасива тежња за довођењем у везу искуственог света са вредностима; она се показује у свима вредносним акцијама, нарочито у васпитању као типично целосној акцији.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dr. RADMILO VUČIĆ

VOM BEGRIFF DES GANZEN

In der Erziehungswissenschaft spricht man vom Ganzen mit Rücksicht auf den Zögling, auf den Erzieher und auf das Kulturgut. Ganzheitliches Erleben erzieht, während jedes andere partielle Erleben, auch das intellektuelle, nur zur Kunstfertigkeit führt.

In der Psychologie und Philosophie wird der Begriff des Ganzen bestimmt. Durch den Rückblick auf ihre diesbezüglichen Hauptideen wird die Erziehung beleuchtet; dieser Rückblick ist auch durch die Entwicklung dieser Wissenschaften bedingt, die mit der der Pädagogik parallel verläuft.

Ursprünglich erlebt der Mensch die Wirklichkeit als Ganzes, er selbst als Subjekt erlebt als Persönlichkeit, also als Ganzes. Aristoteles lehrte als erster vom Ganzen; seine Lehre bedarf einer Korrektur. Kant und Driesch geben logische Deutungen der ursprünglichen Gegebenheit des Ganzen. Psychologie, besonders die Gestaltpsychologie, deutet das Ganze psychologisch. Ursprünglich ist das Erleben des Ganzen, es äussert sich in jeder Funktion des Geistes, von dem Urerleben der Wirklichkeit bis zur einzelnen sinnlichen Wahrnehmung, sowohl im wissenschaftlichen und künstlerischen als auch im moralisch-religiösen Geiste. Die Erziehung ist typisch ganzheitliches Erleben als Aktivität und als deren Aufnahme.

Р е з ю м э

Др РАДМИЛО ВУЧИЋ

О ПОНЯТИИ ЦЕЛОГО

В науке о воспитании говорится о целом в отношении воспитанника, воспитателя и культурного добра. Целостное переживание воспитывает, в то время как всякое другое частично, даже и интеллектуальное переживание создает только опыт.

В психологии и философии определяется понятие целого. Взгляд на их главные понятия освещает воспитание, а также условлен их сравнительным с педагогикой развитием.

Первобытно человек переживает действительность как целое, он сам как субъект переживает как личность, следовательно как целое. Аристотель первый учил о целом; необходима корректура его учения. Кант и Дриш дают логическое объяснение первобытной датости целого. Психология, особенно гештальтпсихология, объясняют ее психологически. Первобытным является переживание целого, которое проявляется во всякой функции духа, от первичного переживания действительности до отдельного чувственного ощущения, как в научном и художественном, так и в нравственно-религиозном духе. Воспитание есть типично целостное переживание как активность и усваивание.
